

**2019'DA YAYIMLANAN METİNLER IŞIĞINDA DEDE KORKUT
VE DEDE KORKUT KİTABI**

**DEDE KORKUT IN LIGHT OF TEXTS RELEASED IN 2019
AND DEDE KORKUT BOOK**

*Necati DEMİR**

Özet

Oğuz Kağan ve Oğuz Kağan Kitabı hakkında çalışmalarımızı sürdürürken Dede Korkut Kitabı'nın daha önce yayımlanmamış boyları, bu konu ilgili daha önce yayımlanmamış metinler ve ilgi çekici bilgiler karşımıza çıkmıştır. Durum böyle olunca rastladığımız boyları, metinleri ve bilgileri bir dosyada topladık. Tespit ettiğimiz eski yazılı bu metinleri önce yeni yazıya, sonra da Türkiye Türkçesine aktardık. Yeni karşılaştığımız bu metinleri daha önce yayımlananlar ile karşılaştırabilmek için Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshası ve Vatikan nüshasını da elde edip önce yeni yazıya sonra Türkiye Türkçesine aktardık. Bu arada Dede Korkut ile ilgili Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da yayımlanan metinlere ulaşmaya çalıştık. Fakat bir kısmına ulaşabildik. Ayrıca daha önce alan araştırmaları ve sözlü kültür derlemeleri sırasında derlediğimiz ve kayda aldığımız Dede Korkut ile ilgili bilgileri de bu çalışmamıza ekledik. Böylece 9-10. yüzyıllar arasında Oğuz boylarının yurdu Sir Derya ile Aral Gölü çevresinde teşekkül etmeye başlayan ve hâlâ bütün Türk dünyasında halk arasında anlatılan Dede Korkut Kitabı ile ilgili yeni değerlendirmelerin yapılmasına imkân sağladık.

Anahtar kelimeler: Türk destanı, Dede Korkut Kitabı, Dede Korkut

Abstract:

While continuing my works on The Book of Oguz Khan and Oguz Khan, we came across previously unpublished volumes of The Book of Dede Korkut, previously unpublished texts and interesting information about this subject. When that was the case, we collected the size, text and information we came across in a file. We first transferred these old written texts to the new one and then to the Turkish one. We obtained the Dresden copy of Dede Korkut's book and the Vatican copy to compare these texts with the ones published before and then transferred them to official Turkish. In the meantime, we tried to reach the texts published in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan about Dede Korkut. But we

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi A.B.D.
necatidemir522@gmail.com

were only able to get to some of it. We also added information about Dede Korkut that we compiled and recorded during field researches and oral culture compilations. Thus between 9-10 centuries, Sir Derya and Aral Lake around the beginning of the formation and still described among the people in the whole Turkish world Dede Korkut book about the possibility of making new evaluations was born.

Key Words: Turkish Epic, Dede Korkut Book, Dede Korkut.

Giriş

Dede Korkut ve Dede Korkut Kitabı, Türk dünyasının ortak kültür değerlerindedir. Öyle anlaşılmaktadır ki Dede Korkut diğer adı ile Korkut Ata, Türklüğün derin hafızasının bir değeridir. Söylediği özlü sözler ve atasözleri, hakkında anlatılan efsaneler, destanlar, söylenen manzumelerin hepsi Türklüğün derin hafızasının ürünleridir. Ayrıca Dede Korkut'un tertipleyip düzenlediği ve anlattığı Oğuznameler (Oğuz Bitiği, Oğuz Kağan Bitiği)¹ de ortak hafızanın ürünüdür.

Dede Korkut Kitabı veya Dede Korkut Destanı denilince şimdiye kadar akla ilk gelen, Dresden ve Vatikan nüshaları idi. Elbette ki yine de eserin özü bu nüshalardır.

Dede Korkut Kitabı ile ilgili bu çalışma yapılırken dünya kütüphaneleri yeniden taranmış, konu ile ilgili tespit edilen bilgiler çalışmaya eklenmiştir. Dolayısıyla Dede Korkut Kitabı'na önemli bir miktarda eklemelerimiz olmuştur². Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Yazılışı Köktürk Yazıtları'ndan önce olan *Ulu Han Ata Bitiği* başlıklı eserde yer alan Dede Korkut ile ilgili bölüm,
2. *Reşideddin Oğuznamesi*'nde yer alan Dede Korkut ile ilgili bölüm,
3. Tek yazma nüshası Berlin Kral Kütüphanesinde bulunan *Kitab-ı Oğuzname-i Türkî* adlı eserde yer alan Dede Korkut ile ilgili bölüm,

¹ Oğuz Kağan ile ilgili şimdiye kadar ele geçen en eski metin Oğuzname'nin Paris nüshasıdır. Bu yazmanın kapağında adı yazmaz. Metin içerisinde sadece birkaç tane Arapça ve Farsça kelime yer almaktadır. Bu durumda eserin adında "name" ve "destan" kelimelerinin yer almış olması mümkün değildir. Bizce eserin adı, yine "name" "destan" ve "kitap" anlamına gelen Türkçe "*bitiği*" kelimesi ile kurulmuş olmalıdır. Yani eserin adı, "*Oğuz Bitiği*", "*Oğuz Kağan Bitiği*" olmalıdır. Ancak biz geleneklere uyararak çalışmalarımızın adını "Oğuzname" koymak durumunda kaldık.

² Geniş bilgi için bk. Necati Demir, *Dede Korkut Destanı*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2019.

4. Tek yazma nüshası Topkapı Sarayı'nda bulunan başlıksız bir eser olan ancak *Dede Korkut Kitabı*'nın bir nüshası kabul edebileceğimiz eser,
5. *Oğuzname*'nin Kazan nüshası (Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime* adlı çalışması ile benzer) içinde yer alan ve Dede Korkut ile ilgili olan “*Oğuz Kağan İlinin Yurtları, Yaşadıkları Yurtlarda Kaç Yıl ve Ne Şekilde Oturdıkları ve Türkmen Diye Nasıl Ad Verildiğinin Anlatılması*” başlıklı bölüm,
6. *Oğuzname*'nin Kazan nüshası (Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime* adlı çalışması ile benzer) içinde yer alan ve Dede Korkut ile ilgili olan “*Ali'nin Han Olması*” başlıklı bölüm,
7. *Oğuzname*'nin Kazan nüshası (Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime* adlı çalışması ile benzer) içinde yer alan ve Dede Korkut ile ilgili olan “*Salur Ögürçik Alp*” başlıklı bölüm,
8. Cem Sultan'a sunulmak üzere Hasan bin Mahmud el-Bayatî tarafından yazılmış *Câm-ı Cem-âyin* adlı eserde yer alan Dede Korkut ile ilgili bölüm,
9. Bilim dünyasının yeni tanıdığı *Türkmensahra nüshasında* yer alan “*Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*” başlıklı bölüm bu çalışmaya eklenmiştir.

Ayrıca *Yazıcıoğlu Ali, Ali-Şir Nevayî, Ebu'l Hayr-ı Rumî ve Bayburtlu Osman*'ın Dede Korkut ile ilgili verdiği bilgiler de çalışmamızda değerlendirilmiştir.

Bilindiği gibi Dede Korkut Kitabı'nın mekânlarından biri de Aral Gölü çevresidir. Günümüzde bu bölge Kazakistan Cumhuriyeti'ne bağlıdır. Bildiğimiz kadarı ile burada eski dönemlerde yazılmış Dede Korkut ile ilgili bir eser yoktur. Ancak Abdimalik Nısanbayev tarafından toparlanan ve yayımlanan efsaneler bulunmaktadır.

Son olarak Dede Korkut'un bin yıllık serüveni yansıyan diye onunla ilgili kendi derlememiz olan efsane ve hikâyeleri de bu çalışmamızda değerlendirdik.

Türk toplumunun barış içinde ve düzenli hayat sürmesi için Dede Korkut'a atfedilen atasözleri de mevcuttur. Dede Korkut'un söylediği düşünülen bu sözler insanları bilgilendirmek, onların huzurlu yaşamasını sağlamak içindir. Bu sözleri de toparlayıp çalışmamızda değerlendirdik³. 2019'da topluca yayımlanan metinler şöyledir:

³ Necati Demir, *Dede Korkut Destanı*, İstanbul 2019.

1. *Ulu Han Ata Bitiği*'nde Dede Korkut

580'den önce Türkçe olarak kaleme alınmış, yine bu tarihten önce Farsçaya çevrilmiş, 820'de Arapçaya çevrilmiş *Ulu Han Ata Bitiği* başlıklı bir kitap bulunmaktadır⁴. Bu kitabın Mısır'da yaşamış Türk yazar *Aybek ed-Devâdârî*'nin yaptığı özeti ancak günümüze ulaşabilmiştir. Bu özet, yazarın Arapça olan *Dürerü't-Ticân ve Gurerü Tevarihi'z-Zaman* başlıklı eserinin 201b-210a varakları arasında yer almaktadır⁵.

Yazar, *Ulu Han Ata Bitiği*'nin; Türklerin, Kıpçakların ve Moğolların ortak kutsal kitabı olduğunu açıkça belirtirken *Oğuzname*'nin de aynı özellikleri taşıdığından bahseder. *Ulu Han Ata Bitiği*'nde konu şöyle açıklanır:

Tatarların yaptığı eski zulümler, Türklerin dilinde kaleme alınmıştır. Ulu Han Ata Bitiği kitabında eski zulümler aynen zikredilmiştir. Kitabın ismi ve içeriği, Türklerin en eski kitabı olan Ulu Han Ata Bitiği'nden, bu kitabın içindeki bilgi ve yorumlardan aktarılmıştır. Bu kitap Moğollar, Kıpçaklar ve eski Türklerde çok değerli ve kutsal bir kitaptır. Onlar bu kitaba çok değer verirler. Bu kitap, aslında Moğollar, Kıpçaklar ve eski Türklerin akraba olduğunu belirtir.

Türklerde çok önemli bir kitap daha vardır. Bu kitaba Türkler çok değer verirler ve elden ele dolaştırırlar: Adı, Oğuzname'dir. Bu kitabın içinde; Oğuz'un doğması, günlük yaşamı, adını ve namını Oğuz olarak alışı ile ilk kağan oluşu anlatılmıştır.

Oğuzname'de ayrıca Tepegöz adlı bir yaratıktan da bahsedilir. Bahsi geçen Tepegöz eskiden Türklerin diyarlarını tahrip etmiş ve bunun yanında onların büyüklerini ve atalarını katletmiş. Söylentilere göre bu adam bir garip yaratılmış. Başının ortasında tek bir göz varmış. On tane koçun derisi bir araya getirip bört yapılırsa onun başını ancak örtermiş. Ona kılıç ve ok işlemezmiş. Annesi, Mercan Denizi'nin [Ar. Mercanü'l-Bahr] cinlerindenmiş. Babası ise Tartura imiş. Bu kitapta Tepegöz hakkında da çok hikâyeler anlatılmıştır.

⁴ Necati Demir, *Türklerin En Eski Destanı: Ulu Han Ata Bitiği*, İstanbul 2017.

⁵ Seyfüddin Ebubekir b. Abdillâh bin Aybek ed-Devâdârî, *Dürerü't-Ticân ve Gurerü Tevarihi'z-Zaman*, Süleymaniye Kütüphanesi Damat İbrahim Paşa, nr. 913.

Oğuzname'de bugüne kadar olan o hikâyeler zikredilmektedir. Türklerin âlim ve zeki olanları ile soy soylayıp boy boylama yapabilenleri bu hikâyeleri ezberleyip anlatıyorlar.

Kitabın en sonunda Tepegöz, Türkler arasından çıkan genç ve güçlü bir yiğit tarafından öldürülmüştür. Onu öldüren kişi çağın kahramanlarından olan güçlü, kuvvetli bir yiğit olan **Aruz oğlu Basat**'tir. Türkler arasında kimsenin yenemediği bir kız da çıkmıştır. **Aruz oğlu Basat**, yine aynı çağda yenilmez olarak görülen o kızı yenerek onunla evlenme şerefine layık olmuştur. Basat, Tepegöz'ü öldürünce adamlar, oğlanın babası **Ebu Aruz'a** gidip ona müjde verdiler, oğlunun o kızı yendiğini söylediler. Babası: "Sanki o, Tepegöz'ü de öldürmüş gibi müjde verdiniz." diye cevap verir.

Bu gencin, **Aruz oğlu Basat**'in, Tepegöz'ü nasıl öldürdüğüne dair pek çok efsane, Türkler arasında dilden dile dolaşmaktadır. Ben o olaylara çok girmeyeceğim. Çünkü bütün bu olayları ve kitabı yazarken tek bir amacım var. O da okuyucular bu kitabı okudukları zaman, bu yazarın yani benim gerçeği yazdığımı inansınlar ve söylesinler. Ondan sonra hiç kimse yazdığım şeylere yanlış diyemez⁶.

Buradaki anlatılanlardan Dede Korkut ile ilgili olarak karanlıkta olan pek çok nokta aydınlanmaktadır. Her şeyden önce **Dede Korkut Kitabı'nın Oğuzname'nin bir devamı** olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bazı konuların 580'den öncesine dayandığı ve bazı konuların da 1310 yılından önce kesin olarak bilindiği anlaşılmaktadır. Zira Aruz'un Tepegöz'ü öldürmesi, bilindiği gibi Dede Korkut Kitabı'nın içerisinde yer almaktadır.

2.Reşideddin Oğuznamesi'nde Dede Korkut

Aslında Dede Korkut ve Dede Korkut Kitabı'nın dönüm noktası Reşideddin'in *Camiü't Tevârih* adlı eseridir. Reşideddin'in *Camiü't Tevârih* adlı eserinin II. cildinde yer alan "*Türklerin ve Oğuz'un Tarihi ve Onun (yani Oğuz Han'ın) Cihangirliğinin Hikâyesi*" adını taşıyan bölümdür⁷. 1305 yılında yazıldığı kuvvetle muhtemeldir. Reşideddin'in, *Camiü't Tevârih* adlı eserini eskiden yazılmış bazı destanlara, yazılı kaynaklara, belgelere ve sözlü rivayetlere dayandırarak kaleme aldığı düşünülmektedir.

⁶ Necati Demir, *Türklerin En Eski Destanı: Ulu Han Ata Bitiği*, İstanbul 2017, s. 75-78.

⁷ *Reşideddin Oğuznamesi*'ni Farsçadan Türkçeye değerli dostum Prof. Dr. Ghadir Golkarian ile birlikte çevirdik. Katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Reşideddin'e göre Dede Korkut, Oğuz Kağan'dan sonraki devirlerde yaşamıştır. Eserdeki bilgilere göre Oğuz Kağan'ın vasiyeti üzerine, babasının yerine Gün Han geçer. Gün Han'dan sonra yerine Dip Yabgu geçer. O da dedesi Oğuz Kağan'ın kurduğu düzeni korur. Gün Han'dan sonra diğer oğlu Kurs Yabgu geçer. Sonra sıra ile Kuru Yasak Yabgu, İnal Yabgu, İnalsır Yasak Yabgu, Ala Atlı Kış Donlu Kayı İnal Han, Tuman Han, Diken Bile Er Biçken Kayı Yabgu Han tahta geçer. Esere göre *Korkut*, Ala Atlı Kış Donlu Kayı İnal Han, Köl Erki Han, Tuman Han, Diken Bile Er Biçken Kayı Yabgu Han zamanında yaşamıştır. Buradaki Korkut, *Dede Korkut*'tur.

Dolayısıyla *Korkut*, *Korkut Ata*, *Dede Korkut* bu *Camiü't Tevârih*'te daha önceki yazılı veya sözlü kaynaklardan öğrenilerek zikredilmiş, sonrasında konu ile ilgili eserleri kaleme alanlar da Reşideddin'den etkilenmiştir. Hatta Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshası ve Vatikan nüshasına da dikkat edilirse Reşideddin örnek alınarak kaleme alınmıştır.

Reşideddin'in *Camiü't Tevârih* adlı eserinin Türk toplumunda etkisi çok büyük olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey, 1316'da doğan oğlunun adını Reşideddin'in Oğuznamesi'nden etkilenecek *Orhan* koymuştur. Gelenek daha sonra Osmanlı hanedanında devam etmiştir. Zira II. Bayezid'in bir oğlunun adı Korkut, Cem Sultan'ın bir oğlunun adı da Oğuz'dur. Konu Cem Sultan'dan sonra pek de gündeme gelmemiştir.

3. *Kitab-ı Oğuzname-i Türkî*'de Dede Korkut

Kitab-ı Oğuzname-i Türkî, Berlin Kral Kütüphanesinde, Yazmalar Cetveli, C. IV, Nu. 34, Berlin 18891 kaydı ile yer almaktadır. 86 varaktır. Kapağında "*Kitab-ı Oğuzname-i Türkî ve Tatarca Darb-ı Meselelür*" kaydı bulunmaktadır. Kitabın içindeki başlık ise "*Hazihi'r-risâlet-i min kelimât-ı Oğuznâme el-meşhûr bi-atalar sözü*"dür. İç kapakta "*Oğuzname*" yazmaktadır. Oğuzname, el yazması eserin 1-41 varakları yani 1-81 sayfaları arasındadır. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Nesih karakterli yazı ile yazılmıştır. Eserde Dede Korkut ile ilgili bölüm 1-7 sayfalar arasında yer almaktadır.

Kitab-ı Oğuzname-i Türkî'de Dede Korkut ile ilgili olarak çok önemli bilgiler bulunmaktadır. En önemlisi de Dede Korkut Kitabı'nın Oğuzname'nin bir devamı olduğunu ortaya koyacak delilleri taşımasıdır. Burada ilk göze çarpan konu, Dede Korkut Kitabı'nın girişinin Berlin Kral Kütüphanesinde yer alan "*Kitab-ı Oğuzname-i Türkî*" ile Petersburg Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesinde bulunan ve bu nüsha ile aynı kaynaktan

gelen “*Haza Kitab-ı Oğuzname*”den⁸ alınmasıdır. Dede Korkut Kitabı’nın girişindeki özlü sözler ve atasözlerinin kaynağının da aynı olduğu açıkça bellidir:

Dede Korkut Kitabı⁹	Berlin Nüshası	St. Petersburg Nüshası
Allah Allah demeyince işler onmaz.	Allah Allah demeyince işler onmaz. (B6/16)	Allah Allah demeyince işler onmaz. (P1/11)
Kadir Tanrı vermeyince er bayılmaz.	Kadir Tanrı’ın vermeyince er bayılmaz. (B6/16)	Kadir Tanrı vermeyince er bayılmaz. (P47/11)
Kül depeçük olmaz.	Kül depecik olmaz. (B7/2)	Kül, depecik olmaz. (57/13)
Güvegü oğul olmaz.	Küvegü oğul olmaz ve gelin kız olmaz. (B7/3)	Güvegü, oğul olmaz. ve gelin kız olmaz. (P57/13)
Kara eşek başına uyan vursan katır olmaz.	Kara eşege yular vursan katır olmaz. (B6/16)	Kara eşege yular vursan katır olmaz. (P50/6).
Himeteçiye don giydiren kadın olmaz.	Halayika don geyürsen olmaz. (B6/16)	Karavaşa don giydiren, kadın olmaz. (P50/8)
Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz.	Kar ne denli çok yağsa yaza kalmaz. (B7/3)	Kar ne denli çok yağsa, yaza kalmaz. (P51/2)
Yapağulu gökçe çimen güze kalmaz.	Gök yapağulu çimen güze kalmaz. (B7/4)	
Gidilen yerin otlaklarını geyik bilir.		Issız yerleri geyikler bilir. (P19/14) // Ulu ulu dağları geyikler bilir. (P20/4)
Ayrı ayrı yollar izin deve bilir.		Uzak-uzak yer salımın yollarını bilir. (P20/2)
Komşu hakkı, Tanrı hakkı .		Komşu hakkı, Tanrı hakkı. (P49/1)
Otuz iki dişten çıkan bütün orduya yayıldı.	Otuz iki dişten çıkan bütün orduya yayılır. (B21/8)	Otuz iki dişten çıkan orduya yayılır . (P5/14)

Eserde Oğuzlardan üç yüz altmış altı yiğit yetiştiği ve Oğuzların yirmi dört boy olduğu kayıtlıdır. Buradan anlaşılan Dede Korkut Kitabı’nın yirmi dört boy oluşu ve bu boylarda üç yüz altmış altı alpın isminin geçtiğidir.

⁸ *Haza Kitab-ı Oğuzname* başlıklı yazma eser, Petersburg Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi El Yazmaları Bölümü No. 121/58’de kayıtlıdır. Başlığı kırmızı mürekkeple yazılmış “*Hazā Kitāb-ı Oğuzname*” olarak kaydedilmiştir. Yazmanın kapakları kahverengi deridir. 36 varak yani 72 sayfadan oluşan eserin her sayfasında 15 satır bulunmaktadır. Rika ile kaleme alınmıştır. İçerisinde 1873 özlü söz bulunmaktadır.

⁹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara 1989.

Yazmada ayrıca Türklüğün efsanevi isimlerinden Dede Korkut tanıtılmaktadır. Hem de baba adı ile birlikte. Esere göre onun tam adı; “*Sultān Selveri Kazan Okçusu, Kozan beglisi Karımışoğlu Dede Korkut*”tur.

Eserde geçen diğer isimler ise *Bay Bilecin, Okçı Kozan* ve *Emir Süleyman Sultan*'dir.

Bay Bilecin adına bu şekli ile kaynaklarda rastlanmamıştır. Ancak bu büyük bir ihtimalle *Bay Bican*'ın yanlış yazılmış biçimidir. Yani asıl şekli *Bay Bicen* olmalıdır. *Bay Bicen*, *Beyrek*'in beşik kertiği ve sonra eşi olan *Banı Çiçek*'in babasıdır¹⁰.

Okçı Kozan, *Dede Korkut Kitabı*'nda adı geçmeyen ve yeni tanıdığımız kişilerden birisi *Ensi Koca oğlu Okçı Kozan*'dir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde yer alan *Dede Korkut Kitabı* nüshasına göre Oğuz boylarının tanınmış kahramanlarından. Adı *Yetim Kozan, Anğşa-Koca oğlu Okçu Kozan* olarak da geçmektedir. Bökdiz Aman'ı okuyla vurduğu için adı *Okçu Kozan* olarak kalmıştır¹¹. Onunla ilgili metinde *Ucan oğlu Emen Bey*'in adının geçmesi ilgi çekicidir. Oğuzlar Destanı'nda *Ensi Koca oğlu Okçı Kozan* şöyle tanıtılmaktadır: “*Beñişli beñdeş kanın alan, Kalın Oğuz'da ad koyan, Kara başına oğlanluğında kıyan, Ucan oğlu Emen Beg'den öcin alan Ensi Koca oğlu Okçı Kozan.*”

Emir Süleymān Sultān *Düsturname*'ye göre Oğuz Kağan'ın kendisidir. *Düsturname*'deki bilgilere göre Türk hakanının kızı Turunç Hatun ile İvaz adlı birinin evliliğinden dünyaya gelmiştir. Asıl adı Oğuz Han'dır. Annesi ona göbek adı olarak “*Emir Süleyman*” adı vermiştir. Oğuz Han hakkında rivayet edilen altı oğlu olduğu, sonra yirmi dört torunu dünyaya geldiği bilgilerin aynısı *Düsturname*'de *Emir Süleyman* için anlatılmaktadır¹². Bununla birlikte Türk tarihinde bir *Emir Süleyman* daha olduğu unutulmamalıdır. Yıldırım Beyazıt'ın şehzadesi *Emir Süleyman* (1377-1411) bilindiği gibi beşinci Osmanlı Padişahı sayılmaktadır¹³. Edirne'de sultanlığını ilan etmiş olması ve eserin bu çevrede yazılmış olması aslında ilgiyi yoğunlaştırmaktadır.

4. *Dede Korkut Kitabı*'nın Topkapı Nüshası

¹⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkud'un Kitabı*, İstanbul 2000, s. CLII.

¹¹ Kırzioğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznameleri*, Ankara 2000, s. 10; Yazıcıoğlu Ali, *Tevarih-i Al-i Selçuk*, Topkapı Sarayı, Revan 1391.

¹² Kırzioğlu, age, s. 10.

¹³ İsa Özkan, “*Hazihi'r-Risâlet-i Min Kelimât-I Oğuznâme El-Meşhûr Bi-Atalar Sözü*”, *Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 215, s. 343-355.

Dede Korkut Kitabı'nın Topkapı nüshasından kastedilen eser, Topkapı Sarayı Revan 1391 numarada kayıtlı bir *Tevârih-i Âl-i Selçuk* el yazma eserin kapağından sonra yer alan boş sayfalara yazılmış üç sayfalık manzum mensur bir metindir. Tek nüshası tespit edilmiştir. Aslında Dede Korkut Kitabı'nın bir nüshası olarak da kabul edilebilir. Yazarı ve yazılış tarihi belli değildir. Belli olmayan ve bilinmeyen konuların başında ise bu metnin kaynağı gelmektedir. Metin, Dede Korkut Kitabı'ndaki manzumelere benzemekte ve eserde adı geçen kahramanlardan bahsetmektedir. Fakat oradan alınmış değildir. Bu hâliyle bu metin, Dede Korkut Kitabı'nın kaynakları arasında sayılmaktadır.

Metin, Oğuz'a (Oğuz Türklüğüne) dua ve övgü ile başlamaktadır. Bir bölümü ise Osmanlıoğullarına övgü ve duadır. Sonraki bölümde Dede Korkut'a ve ozanlara övgü ve dua bulunmaktadır. Yazar daha sonra *Salur Kazan, Kara Göne, Afrasiyap oğlu Alp Uruz Beg, Yağırınç oğlu Yazır Kondan, Ucan oğlu Emen Bey, Etilerşe oğlu Atıl Alp, Urulmuş Han, Bay Bora oğlu Beg Beyrek Yigit, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Bey, Tokuş Koca oğlu Tuğrul Sultan, Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder Beg, Alp Rüstem, Ensi Koca Oğlu Okçı Kozan Beg* için ayrı ayrı övgü ve dua söylemiştir.

Bu eserde Dede Korkut Kitabı'nda ve Oğuzname'de geçen isimlere de rastlanmaktadır: *Selim oğlu Karaman, Uralmış Han, Etilerşe oğlu Atıl Alp, Yağırınç oğlu Yazır, Yazır, Ensi oğlu Okçı Kozan* bunlardan bazılarıdır.

Dede Korkut Kitabı'nda *Kazan oğlu Uruz Bey*, bu manzumede *Afrasiyap oğlu Alp Uruz Bey* olarak geçmektedir. Her iki manzumede Uruz Bey'in özellikleri anlatılmaktadır ve özellikler birbirine çok benzemektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda *Yağırınç oğlu İlalmış* adlı bir kişiden bahsedilmektedir. Bu manzumede adı geçen Yağırınç oğlu Yazır, *İlalmış*'ın kardeşi olmalıdır.

Dede Korkut Kitabı'nda adı geçen *Bügdüz Emen*, bu manzumede *Ucan oğlu Emen Bey* olarak geçmektedir.

Adını doğru okuyup okuyamadığımızdan emin olmadığımız *İtilerşe oğlu Etil Alp*, Dede Korkut Kitabı'nda geçmemektedir. Ancak bu kişiyi tanıtmak üzere söylenen sözlerin benzeri Dede Korkut Kitabı'nda *Eylük Koca oğlu Alp Eren* ve *Eylük Koca oğlu Dülek Evren* için söylenmiştir¹⁴.

Dede Korkut Kitabı'nda Tepegöz'ü öldüren Basat'tır. Bu manzumede ise Tepegöz'ü öldüren kişi şöyle tanıtılmaktadır: “*Yedi yıl Elburz'a sefer kılan,*

¹⁴ Ergin, age, s. 113, 201.

*Kayıdıb dönen, Kıyan Busat kardaş kanın alan, İt Tepegöz'ü öldürüp kalın Oğuz'da ad koyan **Urılmış Han.***"

Manzumede *Kanlı Koca oğlu Kan Turalu* şöyle tanıtılmıştır: "*Kalın Oğuz ellerinden kalkup dirilen, Kırk yigidin yanına salan, Kanlı kâfir ellerine aşan, Kaynar akar tal ırmakların geçen, garıblık ellere gâfil düşen, arslan ile boğasını, buğrasını, güreşçisini öldüren, otuz dokuz yigidin kanın alan, adlı Oğuz'da ad koyan, Saru donlu **Selcen** kadını alan **Kanlı Koca oğlu Kan Turalu.***" Buradaki bilgilerin Dede Korkut Kitabı'nda yer alan bilgilerle benzerlik gösterdiği hemen dikkat çekmektedir.

Eserde *Dumrul* adı yerine *Tuğrul*'un geçmesi *Dumrul* adını tartışmalı hâle getirmiştir: "*Selim oğlu Karaman'ı sevip Tanrı yaradan, Ulu sultan budağı, altın köprü yapan, Azrâ'îl ile savaş kılan, salkım salkım don giyen, sakar atın oynadan, **Tokuş Koca oğlu Tuğrul Sultan.***" *Tokuş Koca oğlu Tuğrul Sultan*'ın köprü yapan ve Azrail ile savaş yapan kişi olması aslında bütün tereddütleri ortadan kaldırmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda adı geçmeyen ve yeni tanıdığımız kişilerden birisi *Ensi Koca oğlu Okçu Kozan*'dır. Onunla ilgili metinde *Ucan oğlu Emen Bey*'in adının geçmesi, ilgi çekicidir.

Dede Korkut Kitabı'nın Topkapı nüshası; pek çok kahraman hakkında yeni bilgiler vermesi, pek çok yeni kahramandan bahsetmesi ve yeni bilgiler vermesi bakımından önemlidir.

5. Oğuzname'nin Kazan Nüshası "Oğuz Kağan İlinin Yurtları, Yaşadıkları Yurtlarda Kaç Yıl ve Ne Şekilde Oturdıkları ve Türkmen Diye Nasıl Ad Verildiğinin Anlatılması" Bölümünde Dede Korkut

Oğuzname'nin Kazan nüshası Çağatay Türkçesi ile Özbekistan veya Afganistan'da kaleme alınmıştır. Eser, *Şecere-i Terâkime*'nin St. Petersburg nüshasından yararlanılarak oluşturulmuştur. *Kazan Oğuznamesi*, Kazan Fenler Akademisine bağlı G. İbrahimov adına Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsünün El Yazmalar ve Tekstoloji Mirashanesi'nde 39 koleksiyonda, 152 nolu kitap olarak yer almaktadır. Eser, Tatar Arkeoloğu Seyit Vahidi'nin (1887-1938) eşi tarafından 1962'de kütüphaneye bağışlanmıştır. Bu bölüm adı geçen nüshanın (s.129-155) Türkiye Türkçesine aktarılması ile oluşturulmuştur¹⁵. Nüsha Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimler Enstitüsü

¹⁵ Metnin tamamı için bk. Necati Demir-Özkan Aydoğdu, *Oğuzname [Kazan Nüshası]*, İstanbul 2015.

(Moskova Akademiya Navk Naradov Azii Enstitüsü) Türkçe yazmaları 45 A.895 numarada kayıtlıdır.

Dede Korkut ile ilgili bu metin, Oğuz Türklerinin Issık Göl, Sir Derya ve Yenikent çevresinde yaşadıkları zamanların tarihini anlatmaktadır. Oğuzların bu bölgede yaşadığı zamanlara ait kayıtlarının son derece az olması dikkate alınırsa metnin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

6.Oğuzname'nin Kazan Nüshası "Ali'nin Han Olması" Bölümünde Dede Korkut

Kazan Oğuznamesi'ndeki *Ali'nin Han Olması ve Şah Melik Konusu* başlıklı bölüm (s 155-164), *Şecere-i Terâkime*'nin St. Petersburg nüshası (s.83-9) ve *Reşideddin Oğuznamesi*'nden (A323a-A324a / B389b-B390a/ C249a-C250a) yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bu bölümde Oğuz Yabgu Devleti'nin yıkılışı, Selçuklu Devleti'nin kurulma hazırlıkları anlatılmaktadır.

7.Oğuzname'nin Kazan Nüshası "Salur Ögürçik Alp" Bölümünde Dede Korkut

Salur Ögürçik Alp ve İnkeş Oğlu Salur Kazan bölümü *Kazan Oğuznamesi* 164-176 sayfaları arasında yer almaktadır. Bu bölüm, Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terkime* adlı eserinin s. 93-101 sayfaları arasındaki bölüm ile benzerlik göstermektedir.

Bu bölümde Oğuz Kağan, Dede Korkut ve Salur Kazan'ın yaşadıkları zamanlar belirlenmeye çalışılmıştır. Verilen bilgilere göre Oğuz Kağan, Hz. Muhammed'den dört bin yıl önce yaşamıştır. Bu da M.Ö. 3500 yıllarına denk gelmektedir. Salur Kazan'ın da 930'lu yıllarda hayatta olduğu belirtilmiştir. Bu arada Dede Korkut'un Oğuz Kağan zamanında da Salur Kazan zamanında da yaşıyor olması muhteşem bir gerçeği ortaya koymaktadır. Bu durumda Dede Korkut'un bir şahıs adı değil bir görev adı olduğu ortaya çıkmaktadır.

8. Câm-ı Cem-âyin'de Dede Korkut

Câm-ı Cem-âyin¹⁶, hayatı hakkında pek bilgimiz olmayan *Hasan bin Mahmud el-Bayatî* tarafından, yanında bulunan bir *Oğuzname* nüshasına

¹⁶ *Câm-ı Cem-âyin*'in şimdiye kadar tarafımızdan 6 nüshası tespit edilmiştir: Bunlar: 1) *Yanya nüshası*: 2) *Ali Emiri nüshası* 3) *Nuruosmaniye Kütüphanesi nüshası*: 4) *Sermet Çifter Kütüphanesi nüshası*: 5) *Almanya nüshası*: 6) *Esadefendi nüshası*. Nüshaların tamamına dayalı kitap çalışmamız tamamlanmış yayın sırasını beklemektedir.

dayanarak ve / veya 1470-71 yılında Ebu Bekr-i Tihranî tarafından yazılan *Kitab-ı Diyarbekriyye* örnek alınarak kaleme alınmıştır. Dede Korkut ile ilgili kısım eserin 22-26. sayfalarında yer almaktadır.

9. Dede Korkut Kitabı'nın *Türkmensahra Nüshası*

Türkmensahra nüshası, Dede Korkut Kitabı'nın 3. nüshası kabul edilen yazma, Prof. Dr. Metin Ekici tarafından 2019'da yayımlanmıştır¹⁷. Bu nüshanın bulunması ve yayımlanması, yeni nüshaların hâlâ ortaya çıkabileceği düşüncesi ile, Türk dünyasında heyecan yaratmıştır.

10. Dede Korkut ile İlgili Diğer Yeni Yayınlar

Dede Korkut Kitabı ve Dede Korkut ile ilgili çeşitli boyutlarda bilgiler karşımıza çıkmıştır. Bunları şöyle sayabiliriz:

10.a. Yazıcıoğlu Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk*

Yazıcıoğlu Ali, meşhur eseri *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'ta¹⁸ Dede Korkut ile ilgili çok kısa bir bilgi vermiştir.

Dede Korkut Kitabı'nın girişinde şöyle bir bölüm bulunmaktadır: “Bir gün Dede Korkut coştı, Oğuz beyleri içinde soy soyladı, onlara nasihatler verdi. Beylere şöyle seslendi: ‘*Ahir zamanda hanlık tekrar Kayı boyuna geçecek. Kimse ellerinden alamayacak. Ahir zaman olup kıyamet kopuncaya kadar.*’ Bu dediği Osman neslidir, işte sürüp gitmekte.” Aynı ifadeler yazılışı 1436'da tamamlanan *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'ta geçmektedir. Anlaşılan Yazıcıoğlu Ali bu ifadeyi Dede Korkut Kitabı'ndan almıştır.

Bu ifadeler ayrıca Osmanlı Devleti'nin bütün endişelerini bitirip dünya devleti olmaya yüz tuttuğu bir dönemde yazılmıştır. Bu da II. Murad Dönemi'ne rastlamaktadır. II. Murad Osmanlı tahtına 1421 yılında oturmuştur. İşte öyle anlaşılmaktadır ki Dede Korkut Kitabı, II. Murad Dönemi'nde 1421-1436 yılları arasında, büyük ihtimalle de 1430-1436 yılları arasında kaleme alınmıştır.

10.b. Bayburtlu Osman, *Tevârih-i Cedid-i Mir'at-ı Cihan*

Bayburtlu Osman, *Tevârih-i Cedid-i Mir'at-ı Cihan* adlı eserinde Dede Korkut ile ilgili kısa bir bölüm bulunmaktadır¹⁹.

¹⁷ Metin Ekici, *Soylamalar ve 13 Boy - Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, İstanbul 2019.

¹⁸ Yazıcıoğlu Ali, *Selçukname (Tevârih-i Âl-i Selçuk)*, Topkapı Sarayı, Revan Bölümü nu: 1391, s. 27-28.

¹⁹ Atsız, *Tevârih-i Cedid-i Mir'at-ı Cihan*, İstanbul 2018.

Bayburtlu Osman, *Tevârih-i Cedid-i Mir'at-ı Cihan* başlıklı eserini III. Murad Devri'nde (1574-1595) yazmıştır. Eserinin Bayındır Han bölümünde (s.33-35) Dede Korkut Kitabı ile ilgili rivayete dayalı bilgiler bulunmaktadır. Bu bölümü *Bahrü'l Ensab* adlı bir kitaptan aldığı anlaşılmaktadır ve eski bir Dede Korkut Oğuznamesi'ne dayandığı sanılan bilgiler, önem arz etmektedir.

10.c.Ali-Şir Nevayî, *Nesayimü'l-Muhabbe min Şemayimi'l-Fütüvve*

Ali-Şir Nevayî (1441-1501), Çağatay sahasının en önemli şair ve yazarlarından. *Nesayimü'l-Muhabbe min Şemayimi'l-Fütüvve* başlıklı eserini 1495-96 yılında bitirdiği sanılmaktadır.

Ali-Şir Nevayî'nin, *Nesayimü'l-Muhabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve*²⁰ başlıklı eserinde Dede Korkut hakkında verdiği bilgiler son derece sınırlıdır: “*Korkut Ata: Türk ulusu arasında şöhreti çok fazla olduğu için şöhrete ihtiyacı yoktur. Kendisinden nice nice önce olanları bilmek ve kendisinden sonra meydana gelecek olayları haber vermekle meşhurdur. Veciz ve değerli sözleri olan bir kimse olarak tanınmaktadır.*”²¹Bu bilgiler, Korkut Ata'nın asıl coğrafyasında 15. yüzyılda unutulmadığını göstermesi açısından son derece önemlidir.

Sonuç

Dede Korkut diğer adı ile *Korkut Ata*, Türklüğün derin hafızasının bir değeridir. Söylediği özlü sözler ve atasözleri, hakkında anlatılan efsaneler, destanlar, söylediği manzumelerin hepsi de Türklüğün derin hafızasının ürünleridir.

Şimdiye kadar ulaşılan metinlerden anlaşıldığına göre Dede Korkut, Oğuz Kağan zamanında da Salur Kazan zamanında da yaşamıştır. Hatta daha sonraki yüzyıllarda da... Bu bilgi muhteşem bir gerçeği ortaya koymaktadır. Bu durumda Dede Korkut'un bir şahıs adı değil bir görev adı olduğu ortaya çıkmaktadır. Kazakistan, Derbent, Bayburt ve Ahlat'ta mezarlarının bulunması, onun tek kişi olmadığını ortaya koyan diğer delillerdir.

Dede Korkut Kitabı hiç şüphesiz Oğuzname'dir (Oğuz Bitiği) veya Oğuzname'nin devamıdır. Dede Korkut ise bu Oğuzname parçalarını tertipleyen, düzenleyen ve anlatan kişidir. Yani Oğuzname'yi tertipleyen,

²⁰ Ali-Şir Nevayî (1441-1501): Çağatay sahasının en önemli şair ve yazarlarından. *Nesayimü'l-Muhabbe min Şemayimi'l-Fütüvve* başlıklı eserini 1495-96 yılında bitirdiği sanılmaktadır.

²¹ Ali-Şir Nevayî, *Nesayimü'l-Muhabbe min Şemayimi'l-Fütüvve*, (Haz. Kemal Eraslan) Ankara 1996, s. 385.

düzenleyen ve anlatan Dede Korkut olduğu için Oğuzname'nin bazı bölümlerinin adı Dede Korkut Hikâyeleri bir başka söyleyişle Dede Korkut Kitabı olmuştur.

Dede Korkut Kitabı, farklı coğrafyalarda kaleme alınmış bölümlerden oluşmaktadır. Olaylar farklı zamanda geçmiştir. Yazarlar, farklı zamanlarda geçen olayları Dede Korkut'un ağzından yazıya geçirmişlerdir. Öyle anlaşılmaktadır ki Dede Korkut ile ilgili ilk bilgiler, Reşideddin'in görüp yararlandıktan sonra imha etmesidir. Reşideddin, *Camiü't Tevârih*'i yazdıktan sonra eseri okuyan etkilenen diğer yazarlar Dede Korkut konusunu gündeme getirip ondan etkilenerek eserler yazmışlardır. Nitekim Dede Korkut Kitabı'nın Dresden ve Vatikan nüshaları da Reşideddin'in etkisi ile 1430-1436 yılları arasında kaleme alınmış görünmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nın ilk şeklini elbette bilmemekteyiz. Ancak Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur harfleri ile yazılan biçimine benzediğini tahmin etmek zor olmasa gerek. Fakat elimizde yazılı bulunan Dresden nüshası ve Vatikan nüshasının anlatımı, Türkiye'nin doğu bölgelerinde ve Azerbaycan'da yaşayan halk hikâyeciliği anlatımına benzemektedir. Yani Dede Korkut Kitabı sanki bir meddah tarafından sözlü olarak anlatılmış, kalemi çok düzgün biri tarafından meddahın ağzından yazıya geçirilmiş gibidir. Zira sık sık kullanılan "Hanım!", "Sultanım!" dinleyicileri uyarmak ve dikkatini çekmek için söylenen ünlemler intibamı bırakmaktadır. Metnin manzum mensur yapısı, üslubu ise doğu bölgelerinde, Azerbaycan ve İran Azerbaycanı'nda meddahlar tarafından anlatılan *Kerem ile Aslı*, *Ferhat ile Şirin* gibi halk hikâyelerini anımsatmaktadır. Fakat aslında Oğuzname'nin bir parçası olduğu pek çok yerde bellidir.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshası ve Vatikan nüshası boylar hâlinde düzenlenmiştir. Buradaki "boy" kelimesinin bazı araştırmacılarca "etnik topluluk, kabile" anlamına geldiği sanılmıştır. Halbuki buradaki boy kelimesi "hikâye, müstakil bölüm" anlamına gelmektedir. Yani her boy ayrı bir hikâyedir ve etnik toplulukla ilgili değildir.

Dede Korkut Kitabı'nda geçen pek çok olayın aslında rivayet olduğu anlaşılmaktadır. Örnek verecek olursak *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyunun Destanı*'nda Kan Turalı'nın Trabzon tekefurunun kızını almak için kara boğa, kara buğra ve kağan aslana karşı verdiği mücadele masal havası taşımaktadır. Bununla birlikte pek çok bilgi ve olayın da gerçek olduğu bilinmektedir. 1204'te İstanbul'un Haçlılar tarafından işgalinden sonra Trabzon'da bir devletçik kuran Komnenos kardeşleri, Batılı tarihçiler imparator unvanıyla anmış, Türk tarihçileri de akıntıya kürek çekmişlerdir.

Yaklaşık beş bin nüfuslu bir şehir devletini yöneten kişiyi imparator sıfatı ile anmak elbette doğru değildir. Halbuki Dede Korkut Kitabı'nda Trabzon Komnenosları doğru bir biçimde “*tekür, tekfur*” yani “*başpapaz*” olarak anılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nın girişinde şöyle bir bölüm bulunmaktadır: “Bir gün Dede Korkut coştı, Oğuz beyleri içinde soy soyladı, onlara nasihatler verdi. Beylere şöyle seslendi: ‘*Ahir zamanda hanlık tekrar Kayı boyuna geçecek. Kimse ellerinden alamayacak. Ahir zaman olup kıyamet kopuncaya kadar.*’ Bu dediği Osman neslidir, işte sürüp gitmekte.” Aynı ifadeler yazılışı 1436'da tamamlanan *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'ta geçmektedir. Anlaşılan Yazıcıoğlu Ali bu ifadeyi Dede Korkut Kitabı'ndan almıştır. Bu ifadelerden Dede Korkut Kitabı'nın 1436'dan önce, büyük ihtimalle de 1430-1436 yılları arasında, kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshası ve Vatikan nüshası 16. yüzyılda istinsah edilmiş gibi görünmektedir. Bu nüshaların ortak bir kaynağı işte 1436'dan önce yazılan Dede Korkut Kitabı olmalıdır.

1436'dan önce yazılan ana nüshanın Azerbaycan Türkçesi özellikleri taşıdığı hiç şüphe edilemeyecek bir gerçektir. Yani bu durumda Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshası ve Vatikan nüshası Azerbaycan Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır. Dede Korkut Kitabı'nın kaleme alındığı 1430-1436 yılları arasında Türkiye'nin doğusunda Azerbaycan Türkçesinin etkisinin görüldüğü bir kültür şehri ancak Ahlat olabilir. Başta Hamza Zülfikar²², İsmail Sökmen²³, Veysi Sevinçli²⁴, İbrahim Kafesoğlu²⁵ olmak üzere pek çok araştırmacının farklı zamanlarda farklı ölçüleri dikkate alarak yaptıkları araştırmalara göre de Ahlat ve çevresi öne çıkmaktadır.

Ulu Han Ata Bitiği'nin Arapça nüshasını okuyarak özetleyen *Aybek ed-Devâdârî* bize Oğuzname ve Dede Korkut hakkında çok önemli bilgiler

²² Hamza Zülfikar, “Dede Korkut Kitabı'nın Dilinde Doğu Anadolu Ağızlarıyla İlgili İzler”, *TDAY-Belleten* 1998, 171-176.

²³ İsmail Sökmen, “Tarihî Coğrafyanın Tespitinde Dilsel Yöntemin Uygulanması: Dede Korkut Kitabı Örneği-I”, *Diyalektolog*, 2018, S. 17, s. 142-161.

²⁴ Veysi Sevinçli, “*Dede Korkut Hikâyelerinde Van Gölü Havzası Söz Varlığı*” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 21, S. 40, Aralık 2018, s. 91-105.

²⁵ İbrahim Kafesoğlu, “Ahlat ve Çevresinde 1945'de Yapılan Tarihi ve Arkeolojik Tetkik Seyahati Raporu”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 1/ 1 İstanbul 1949, s. 167-200.

vermektedir. Yazar, aynı kitabın hem Oğuz'un hayatını hem de Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesini anlattığından bahsetmektedir. Bu durumda Dede Korkut Kitabı ile Oğuzname'nin aynı kitap olduğu yani Dede Korkut Kitabı'nın Oğuzname'nin bir parçası olduğu ortaya çıkmaktadır. *Devâdârî*, eserinin ilerleyen kısmında yani 580 yılından önce kaleme alınan kısmında ise Oğuz Kağan'dan da bahsetmektedir. Bu durumda hem Dede Korkut Kitabı'nın hem de Oğuzname'nin 580'den önce Türkler arasında anlatıldığı ortaya çıkmaktadır.

Devâdârî bir de yenilmez bir kızdan bahsetmekte ve onu Basat ile ilişkilendirmektedir. Halbuki *Aybek ed-Devâdârî* yenilmez kız konusunda hata yapmış görünmektedir. Zira yenilmez kız konusu "Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boy"da değil "Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek Boyu"nda geçmektedir. Anlatılan olaylar Bamsı Beyrek ile Pay Püre Bey kızı Banı Çiçek arasında geçmektedir.

Bütün bunlardan çıkan sonuç: "Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boy" ve "Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek Boyu"nda geçen bazı olaylar, 580 yılı öncesinde anlatılmakta idi.

Aslında Dede Korkut Kitabı'nın bir kısmı Oğuz boylarının 9-10. yüzyıllar arasındaki yurdu Sir Derya ile Aral Gölü çevresinde teşekkül ettiği, ancak 14-15. yüzyılda Türkiye'nin doğusunda teşekkül edenlerle birlikte kaleme alındığı, düşünülmektedir²⁶.

Dede Korkut Kitabı'nın bölümlerinin mekânları farklıdır. Bunlardan bazılarının mekânı günümüz Kazakistan sınırları içerisinde kalmaktadır. Bazılarında ise mekân Türkiye'nin doğusu ile Azerbaycan'ın batısı, Ermenistan, Gürcistan çevresidir. Reşideddin, Ebulgazi Bahadır Han ve diğer yazarların kaleme aldığı metinlere göre ise Dede Korkut Kitabı'nın mekânı Aral Gölü'nün çevresi ve Sir Derya'nın aşağı bölgeleridir.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden ve Vatikan nüshalarında yer alan bölümlerinde mekân, Türkiye'nin doğusu ve Azerbaycan'ın batısıdır. Günümüz Ermenistan sınırları, Gürcistan da buraya dahildir. Türkiye içerisinde Mardin, Trabzon, Bayburt, Derbent, Düzmürt Kalesi (bizce Giresun Kalesi) de mekânlardan bilinen yerlerdir.

Dede Korkut Kitabı'nın bölümlerinde zamanı üç tabakada değerlendirmek gerekmektedir. Zira olaylar eserde âdeta tabakalaşmıştır. Buna en güzel örnek "Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boy"dur. Burada adı

²⁶ Şakir İbayev, "Ebedî Miras", *Kazakistan'da Dede Korkut*, Ankara 2000, s.36

geçen Basat küçükken yurdunu terk eden ailesi tarafından kaybedilmiştir. Bir aslan tarafından bulunmuş ve beslenmiştir. Konu Dede Korkut Kitabı'nda şöyle anlatılmaktadır: “*Oğuz Han'ın*²⁷ *at çobanı bir gün haber getirir: “Hanım! Sazlıktan bir aslan çıkmakta, atlara saldırmakta. Apul apul yürüyüşü adam gibi. Atlara saldırıp kan sömürmekte.”*” Sonra beyler gidip Basat'ı yakalayıp aslanın yuvasından alıp getirdiler. Bu hikâyenin bir benzeri yazılışı 580'den önce gerçekleştiği anlaşılan *Ulu Han Ata Bitiği*'nde de vardır²⁸. Bu olayın bir benzeri *Gilgames Destanı*'nda da geçmektedir²⁹. Aslında bu üç destanda geçen olayın ayrıca incelenip değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira bu olay ile Dede Korkut Kitabı'ndaki olayların birinci katmanı tarihin derinliklerindedir ve tarih belirlenmemektedir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki olayların ikinci katmanı ise 9-10. yüzyıldır. Oğuzlar'ın Orhun Vadisi'nden sonra gelip yerleştikleri Aral çevresi ve Sir Derya'nın aşağı bölgesidir.

Dede Korkut'un adı metinlerde *Dede Korkut*, *Dedem Korkut*, *Korkut Ata*, *Dede*, *Dede Sultan*, ... olarak geçmektedir. Bu isimlerin hepsi elbette ki bildiğimiz Dede Korkut'u işaret etmektedir.

Eskiden sözlerine bu manzume ile başlamış. Bu da Dede Korkut'un “ilk bahşı” olduğunun işareti imiş.

Dresden ve Vatikan nüshalarına göre o, Oğuzların *Bayat* boyundandır. O, hikâyelerin asla asıl kahramanı değil, kahramanların yaptıklarını düzgün bir biçimde anlatan kişidir. Yani halk bilgesidir. Keramet sahibidir, geleceği bilir, gaipten haber verir, öğreticidir, yol göstericidir, öğütler verir, mucize sahibidir. Ozandır, kopuz çalar. Maharetini göstermiş çocuklara ad verir. Oğuz kahramanları ve hanlarının kahramanlıklarını torunları için muhafaza eden ve türkü nağmesi ile kopuz eşliğinde söyleyen kişidir. Dede Korkut, düzenlediği hikâyeyi anlattıktan sonra kimin adına düzenlemişse onun hakkında dua eder.

Türk toplumunun barış içinde ve düzenli hayat sürmesi için Dede Korkut tarafından söylenen atasözleri de mevcuttur. Dede Korkut'un söylediği düşünülen bu sözler insanları bilgilendirmek, onların huzurlu yaşamasını sağlamak içindir. Bu sözler hem Dresden ve Vatikan nüshalarının

²⁷ Burada ilgi çekici bir biçimde “*Oğuz Han'ın ilkicısı gelip haber getürdi*” ifadesi geçmektedir.

²⁸ Necati Demir, *Türklerin En Eski Destanı: Ulu Han Ata Bitiği*, İstanbul 2016, s. 92-93.

²⁹ Muazzez İlmiye Çığ, *Gilgames Destanı*, Ankara 2015, s. 7.

girişi ile diğer bölümlerde mevcuttur. Hem de Berlin Kral Kütüphanesi, Yazmalar Cetveli, C. IV, Nu. 34'de *Kitab-ı Oğuzname-i Türkî* adı ile (*Kitab-ı Oğuzname-i Türkî ve Tatarca Darb-ı Mesellerdür*) kayıtlı el yazma eserin ilk altı sayfasında yer almaktadır.

Reşideddin'in kaleme aldığı Oğuzname'ye göre Dede Korkut biraz daha farklıdır. Bu eserdeki bilgilere göre Dede Korkut, *Kayı* boyuna mensuptur. Kara Hoca adlı bir bilgenin oğludur. Ozan değildir, Oğuz hanlarının veziridir.

Korkut Ata adı *Saltıkname*'de de geçmektedir. *Saltıkname*'ye göre Osmanlı ailesi, Korkut Ata'nın neslindedir³⁰. Dolayısıyla *Kayı* boyundandır. Osmanlı hanedanında Türklük ve tarih şuuru bir süre daha devam etmiştir. Nitekim Şehzade Cem, oğluna "Oğuz"; II. Bayezid ise oğluna "Korkut" adını koymuştur.

Ali-Şir Nevayî, *Nesayimü'l-Muhabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve*³¹ başlıklı eserinde hakkında bilgilere göre Dede Korkut, herkes tarafından tanınan, kendinden önceki ve sonraki olayları bilen veciz ve değerli sözleri olan bir kişidir. Ali-Şir Nevayî'nin verdiği bu bilgiler, Dede Korkut'un doğu Türklüğü arasında da tanındığını, 15. yüzyılda unutulmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Ebulgazi Bahadır Han, Dede Korkut konusunda çoğunlukla Reşideddin'in verdiği bilgileri tekrarlamıştır. Ebulgazi'nin yaşadığı yer Dede Korkut'un mekânı olduğu için muhtemelen o sözlü kaynaklara da başvurmuştur. Kaleme aldığı *Şecere-i Terâkime*'ye göre Dede Korkut, Oğuz hanlarının veziridir.

Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime* adlı eserinden aldığı anlaşılın *Kazan Oğuznamesi*'nde onu ***Kara Koca yani Dede Korkut*** olarak tanıtmaktadır³². Esere göre Dede Korkut Oğuz hanlarının veziridir.

Şecere-i Terâkime'deki bilgilere göre Korkut "Doksan beş yıl yaşamış ve üç hana vezirlik yapmıştır."

³⁰ Necati Demir-M.D. Erdem, *Saltık Gazi Destanı*, Ankara 2007, s. 336-338.

³¹ Ali-Şir Nevayî (1441-1501): Çağatay sahasının en önemli şair ve yazarlarından. *Nesayimü'l-Muhabbe min Şemayimi'l-Fütüvve* başlıklı eserini 1495-96 yılında bitirdiği sanılmaktadır.

³² Necati Demir-Özkan Aydoğdu, *Oğuzname (Kazan Nüshası)*, İstanbul 2015, s. 145.

Hasan bin Mahmud el-Bayatî, 1483'te kaleme aldığı *Câm-ı Cem-âyin* başlıklı eserinde Dede Korkut ile ilgili önemli bilgiler vermiştir.

Dede Korkut ile ilgili bölümleri son olarak 1664'te Ebulgazi Bahadır Han kaleme almıştır. O, Dede Korkut ile ilgili üç bölüm yazmıştır. Oğuzname'nin Kazan nüshasındaki Dede Korkut ile ilgili bilgiler ise ağırlıklı olarak Ebulgazi Bahadır Han'dan alınmıştır.

Tek yazma nüshası Berlin Kral Kütüphanesi, Yazmalar Cetveli, C. IV, Nu. 34, Berlin 18891'de kayıtlı "*Kitab-ı Oğuzname-i Türkî ve Tatarca Darb-ı Mesellerdür*" adlı yazma eserde Dede Korkut kendi ağzından kendisini tanıtmaya bakımdan önemlidir. Eserde Oğuzlardan 366 alp çıktığını ve Oğuzların 24 boy olduğunu beyanı ilginç bilgidir. Bu Dede Korkut Kitabı'nın da 24 boy olduğuna işarettir ki eksikleri tespit açısından da önemlidir. Eserde o, "*Otuz ilin sekicek Sultan Selveri Kazan Okçısı Kozan beylisi Karımışoğlu Dede Korkut*" ifadeleri ile tanıtılmaktadır³³. Buradaki bilgiye göre Dede Korkut'un babasının adı *Kazan Okçısı Kozan beylisi Karımışoğlu*'dur.

Kazan Oğuznamesi Dede Korkut'un *Dede Kerencük* adlı bir oğlundan da şöyle bahseder: "*Dede Kerencük, Bayat boyundan Kara Hoca da denilen Korkut'un oğlu olup büyük bir âlim ve bilgin kişidir. O gerçekten kerametler sahibidir.*"³⁴

Kazakistan'da derlenen efsanelerde Oğuz Kağan ile Dede Korkut birlikte anılmaktadır: "*Oğuz Han'ın ve Korkut'un doğduğu gün bütün dünyayı nur kuşatıp yeri ve göğü güzellik sardı. O, anasını emmeden önce su içip ondan sonra anasını emdi. Anası beşiğe yatırdı ama o yatmadı, hemen kalktı.*"³⁵ Hatta burada Oğuz Kağan ile Dede Korkut'un aynı gün aynı şartlarda doğduğundan bahsedilmektedir.

Evliya Çelebi, Ahlat'ı anlatırken Korkut Han'ın mezarının Ahlat'ta olduğundan bahsetmektedir. Ancak ayrıntı vermemiştir³⁶. Biz, son zamanlarda bahsedilen mezarı bulduğumuzu ve anıt mezar yapılması için hazırlıkları yaptığımızı bildirmek isteriz.

³³ *Kitab-ı Oğuzname-i Türkî*, (el yazma nüsha), s. 5-6.

³⁴ Demir-Aydoğdu, agy.

³⁵ Abdimalik Nısanbayev, "Abubekir Divayev'in Kayıtlarından" *Kazakistan'da Dede Korkut*, Ankara 2000, s. 129.

³⁶ Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, C. IV, İstanbul 2000, s. 92.

Fotoğraf: Ahlat Dede Korkut Mezarı

Yine Evliya Çelebi, Demürkapı'daki ziyaretgâhlar hakkında bilgi verirken Dede Korkut ziyaretgâhından da bahseder ve şöyle bir bilgi verir: “Ziyaretgâh-ı Dede Horhut ulu sultandır. Şirvanlılar bu sultana mutekiddürler.”³⁷ A. Divayev'in Derbent'teki Dede Korkut mezarı hakkında verdiği bilgi ilgi çekicidir³⁸. V. Velyaminov-Zernov eski mezarların alışılmışın dışındaki ölçüleri hakkındaki halk rivayetlerine uygun olarak “Horkut, iki sajen boyunda idi.” diye yazmıştır³⁹.

Abubekir Divayev, Taşkent'ten Kazalı'ya giderken adı Korkut olan bir demir yolu istasyonunun adı dikkatini çeker. Araştırır. Sorduğunda adın bu civarda yaşayan bir Kazak evliyasından geldiğini öğrenir. Türbenin Korkut İstasyonu'nun 1,5 kilometre uzağında Sir Derya'nın kenarında bulunduğunu öğrenir. Ekim 1898'de Kazalı ilinin başkan yardımcısı İ.L. Arzamasov ile birlikte gidip burayı ziyaret eder. Türbenin çok kötü durumda olduğunu görür. İ.L. Arzamasov bu türbeye 2 Aralık 1899'da tekrar gider ve mezarın resmini çeker⁴⁰.

³⁷ Zekeriya Kurşun-Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, C. II, İstanbul 2000, s. 154.

³⁸ V. M. Jirmunskiy, “Dede Korkut Kitabı/Kitab-I Dedem Korkut Oğuz Kahramanlık Destanı ve Kitab-I Korkut”, (Çev. Atilla Bağcı), *Türk Dünyası*, S. 41, s. 78'den naklen.

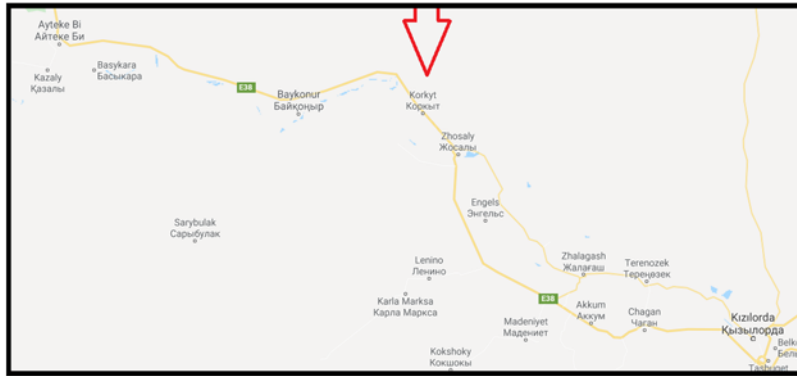
³⁹ Jirmunskiy, agm, s. 78.

⁴⁰ Nisanbayev, age, s.45-48.

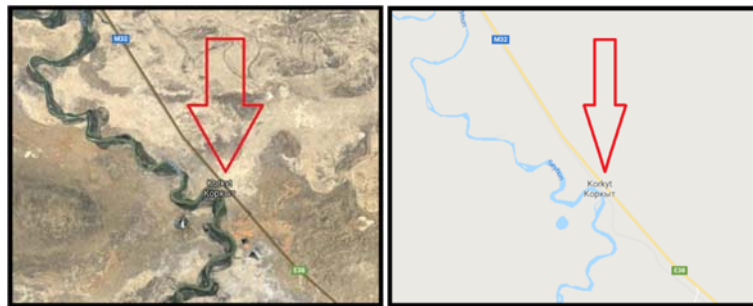

Fotograf: Sir Derya Kenarında Dede Korkut Mezarı
(A.Nisanbayev, *Kazakistan'da Dede Korkut*, s.343)

Bilginlere göre Dede Korkut'un asıl yurdu Kazakistan'da günümüzde Kazalı şehrinin 50-60 km güneydoğusunda kalan Janakent'tir. Bunun en büyük delili ise günümüze kadar ulaşan Janakent (Yenikent)'teki Korkut Ata mezarıdır⁴¹.

Harita: Dede Korkut'un Doğup Büyüdüğü ve Yaşadığı Rivayet Edilen Sir Derya (Seyhun) Bölgesi

⁴¹ Alkey Margulan, "Korkut: Efsanı ve Hakikat", *Kazakistan'da Dede Korkut*, Ankara 2000, s.131.

Harita: Dede Korkut'un Yaşadığı ve Mezarının Bulunduğu Rivayet Edilen Sir Derya (Seyhun) Bölgesi

Dede Korkut'un bir türbesi de Bayburt'un *Masat köyünde*⁴² bulunmaktadır. Önceki mezarın, yığma taş olduğu bilinmektedir. Köy halkı tarafından "Korkut Ata Kümbeti" olarak bilinen türbe, 1994'te onarılmıştır. Günümüzde halk tarafından ziyaret edilen türbeler arasındadır.

Bütün bunların ötesinde Dede Korkut Hikâyeleri veya Dede Korkut Destanları hâlâ Anadolu'da araştırmacılar tarafından derlenmektedir. Bu da Dede Korkut Hikâyeleri veya Dede Korkut Kitabı'nın en az bin yıldır yürürlükte olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonucun sonucu olarak Dede Korkut'un Oğuz Kağan zamanından (M.Ö.) Salur Kazan zamanına kadar (7. yüzyıl?) hatta 11. yüzyıla kadar çok uzun zaman yaşaması, kaynaklarda farklı boylardan olduğu bilgisinin verilmesi, farklı coğrafyalarda yaşaması, şimdiye kadar dört farklı yerde mezarının bulunması, farklı görevler yapması gibi unsurlar dikkate alındığında onun bir şahıs değil, verilen bir görevin adı (Diyanet İşleri Başkanlığı gibi) olmalıdır. Dede Korkut Kitabı olarak adlandırılan metinler ise Oğuz Kağan'dan sonra gelişen yirmi dört Oğuz boyunun bozulmuş tarihi yani *Oğuzname / Oğuz Bitiği* olması kuvvetli bir ihtimaldir.

Kaynakça

Ali-Şir Nevayî, *Nesayimü'l-Muhabbe min Şemayimi'l-Fütüvve*, (Haz. Kemal Eraslan) Ankara 1996, s. 385.

⁴² *Masat* adı ilgi çekicidir. Zira Azerbaycan Türkçesinde sözcük başında *b->m*-değişmesi (*ben-men*, *moncuk-moncuk*) çok yaygındır. Bu isim, Tepegöz'ü öldüren *Basat*'ın isminin değişmiş biçimi olmalıdır.

- Atsız, *Tevârih-i Cedid-i Mir'at-ı Cihan*, İstanbul 2018.
- Aybek ed-Devâdârî, *Dürerü't-Ticân ve Gurerü Tevarihî'z-Zaman*, Süleymaniye Kütüphanesi Damat İbrahim Paşa, nr. 913.
- Muazzez İlmiye Çığ, *Gilgames Destanı*, Ankara 2015.
- Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi*, C. IV, İstanbul 2000.
- Necati Demir, *Dede Korkut Destanı*, İstanbul 2019.
- Necati Demir, *Türklerin En Eski Destanı: Ulu Han Ata Bitiği*, İstanbul 2017.
- Necati Demir-Özkan Aydoğdu, *Oğuzname [Kazan Nüshası]*, İstanbul 2015.
- Necati Demir-M.D. Erdem, *Saltık Gazi Destanı*, Ankara 2007, s. 336-338.
- Metin Ekici, *Soylamalar ve 13 Boy - Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, İstanbul 2019.
- Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara 1989.
- Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkud'un Kitabı*, İstanbul 2000, s. CLII.
- Şakir İbâyev, "Ebedî Miras", *Kazakistan'da Dede Korkut*, Ankara 2000, s.36
- V. M. Jirmunskiy, "Dede Korkut Kitabı/Kitab-I Dedem Korkut Oğuz Kahramanlık Destanı ve Kitab-I Korkut", (Çev. Atilla Bağcı), *Türk Dünyası*, S. 41, s. 78.
- İbrahim Kafesoğlu, "Ahlat ve Çevresinde 1945'de Yapılan Tarihi ve Arkeolojik Tetkik Seyahati Raporu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 1/ 1 İstanbul 1949, s. 167-200.
- Kırzioğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznameleri*, Ankara 2000.
- Zekeriya Kurşun-Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi*, C. II, İstanbul 2000.
- Alkey Margulan, "Korkut: Efsanı ve Hakikat", *Kazakistan'da Dede Korkut*, Ankara 2000, s.131.
- Abdimalik Nisanbayev, "Abubekir Divayev'in Kayıtlarından" *Kazakistan'da Dede Korkut*, Ankara 2000, s. 129.
- İsa Özkan, "Hazihi'r-Risâlet-i Min Kelimât-I Oğuznâme El-Meşhûr Bi-Atalar Sözü", *Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 215, s. 343-355.
- Veysi Sevinçli, "Dede Korkut Hikâyelerinde Van Gölü Havzası Söz Varlığı" *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 21, S. 40, Aralık 2018, s. 91-105.
- İsmail Sökmen, "Tarihî Coğrafyanın Tespitinde Dilsel Yöntemin Uygulanması: Dede Korkut Kitabı Örneği-I", *Diyalektolog*, 2018, S. 17, s. 142-161.
- Yazıcıoğlu Ali, *Selçukname (Tevârih-i Âl-i Selçuk)*, Topkapı Sarayı, Revan Bölümü nu: 1391.
- Hamza Zülfikar, "Dede Korkut Kitabı'nın Dilinde Doğu Anadolu Ağızlarıyla İlgili İzler", *TDAY-Belleten* 1998, 171-176.